

[Archetypes of Social Life and Policy (Deep Regulations of Psychopolitical Everyday Life)]. Kyiv: Lybid. 334 p. (in Ukrainian).

4. Krymskyi S., Zablotskyi V. (2002). *Mentalnist* [Mentality]. *Filosofskyi Entsyklopedychnyi Slovnyk* [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Kyiv: Abrys. Pp.369-370. (in Ukrainian).

5. Levada Yu. A. (2011). *Sochineniya: izbrannoe: sotsiologicheskie ocherki* [Selected Writings: Sociological Outlines]. Moscow: Published by Karpov E. V. 507 p. (in Russian).

6. Lozovoi V.A., Anchina L.V. [and oth.] (2013). *Istoriia ukrainskoi kultury* [History of Ukrainian culture]. Kharkiv: Pravo. 368 p. (in Ukrainian).

7. Akopov G. V., Davydkina L. [and oth.] (2015). *Mentalnost kak gruppovoe soznanie* [Mentality as a Group Consciousness]. Training Manual for Psychology of Mentality Course: Master's degree course majoring in

Psychology. /, Semenova T. V. Samara: Povolzhye State Academy of Humanities and Social Sciences. 76 p. (in Russian).

8. Smith A. (2013). *Nations and Nationalism in a Global Era*. / Translated from English by Klymchuk M. and Tsymbal T. Kyiv: Nika-Tsentr. 278 p. (in Ukrainian).

9. Strazhnyi O. (2008). *Ukrainskyi mentalitet: Illiuzii. Mify. Realnist* [Ukrainian Mentality: Illusions. Myths. Reality]. Kyiv: Knyha. 368 p.: illus. (in Ukrainian).

10. Smolii V.A., ed. (2001). *Ukrainske suspilstvo na zlami serednovichchia i novoho chasu: narysy z istorii mentalnosti ta natsionalnoi svidomosti* [Ukrainian Society at the Changing Point of the Middle Ages and the Modern Period: Outlines of History of Mentality and National Consciousness]. Kyiv: Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. 317 p. (in Ukrainian).

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.27.22>

УДК (091)

Оксана Шеремета

кандидат філософських наук, науковий співробітник,
Відділ історії філософії України,
Інституту філософії імені Г.Сковороди НАНУ, Київ

ORCID: 0000-0001-8364-4300

Email: osheremeta2015@gmail.com

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ УКРАЇНИ: ОТЦЯ М. КОНРАДА ТА ЙОГО КРИТИКА СОЦІАЛІСТИЧНО-КОМУНІСТИЧНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню значення процесу декомунізації у дослідженні заборонених радянською ідеологією тем та персоналій з історії філософії України, а саме: історії неотомізму та творчості його представника історика філософії о. М. Конрада (1876–1941). Для цього автор з'ясовує, як впливав ідеологічний тиск радянської системи на хід історико-філософських досліджень в Україні та які були його наслідки; чи могли українські історики філософії радянського періоду вивчати філософські погляди о. М. Конрада; якщо могли, то у який спосіб і з яких причин цього не було зроблено? Проведене дослідження показало, що ідеологічний тиск у історико-філософській сфері був не однаковий протягом радянського періоду. З початком «відлиги» відбувається поворот у дослідженнях з історії філософії України від вивчення філософської думки «революціонерів-демократів» та вчених-природознавців до «ідеалістичних» філософських вчень, що уможливило початок вивчення історії неотомізму з обов'язковою його критикою. Критика тоді часто була способом, який дозволяв вивчати погляди мислителів з небезпечними для радянської системи поглядами. З цих міркувань Конрада можна було критикувати як об'єктивного ідеаліста. Або, за націоналістичні ідеї, як буржуазного націоналіста. Проте і такі можливості мали свої межі. Аналіз критичних поглядів філософа на соціалістично-комуністичну ментальність дозволив охарактеризувати їх як добре аргументовані та об'єктивні, що могло стати ще однією причиною заборони вивчення його праць. У результаті репресій 1972 року українських філософів та посилення ідеологічного контролю за ходом історико-філософських досліджень припиняється вивчення не тільки неотомізму, а й творчості прорадянських мислителів. Початок процесу декомунізації уможливив свободу вибору тематик й персоналій для дослідження, створивши умови для об'єктивного вивчення творчого доробку отця М. Конрада.

Ключові слова: декомунізація, історія філософії України, неотомізм, марксизм.

Oksana Sheremeta

PhD in Philosophy, Research Associate,
Department of history of philosophy of Ukraine,
H. Skovoroda Institute of Philosophy,
National Academy of Sciences of Ukraine

DE-COMMUNIZATION OF RESEARCHES IN THE HISTORY OF PHILOSOPHY IN UKRAINE: Father. M. KONRAD AND HIS CRITIQUE OF THE SOCIALIST AND COMMUNIST MENTALITY

Abstract. *The article is devoted to highlighting the importance of the process of decommunization in the study of the forbidden by Soviet ideology themes and personalities in the history of philosophy of Ukraine, namely: the history of neo-Thomism and the work of its representative, the historian of philosophy Fr. M. Conrad (1876–1941). The author establishes how the ideological pressure of the Soviet system influenced the course of historical and philosophical research in Ukraine and what were its consequences; whether Ukrainian historians of philosophy of the Soviet period could study the philosophical views of M. Conrad; if so, in what way and for what reasons was it not done? The study showed that the ideological pressure in the historical and philosophical sphere was not the same during the Soviet period. With the beginning of the "thaw" there was a turn in research on the history of philosophy of Ukraine from the study of philosophical thought of "revolutionary democrats" and naturalists to "idealistic" philosophical teachings, which allowed the study of the history of neo-Thomism with its obligatory criticism. Criticism then was often a way to study the views of thinkers that were considered dangerous to the Soviet system. For these reasons, Conrad could be criticized as an objective idealist. Or, for nationalist ideas, as a bourgeois nationalist. However, such opportunities had their limits. The analysis of philosopher's critical views on the socialist-communist mentality allowed to characterize them as well-argued and objective, which could be another reason for banning the study of his works. As a result of the 1972 repressions of Ukrainian philosophers and the strengthening of ideological control over the course of historical and philosophical research, the study of not only neo-Thomism but also the work of pro-Soviet thinkers ceased. The beginning of the decommunization process allowed the freedom of choice of themes and personalities and created the conditions for an objective study of the creative work of Father M. Conrad.*

Keywords: *decommunization, history of Ukrainian philosophy, neo-Thomism, Marxism.*

Постановка проблеми. Декомунізація – це необхідний, складний і тривалий процес, який охопив фактично всі ділянки життя незалежної України. Особливою актуальністю він означений у царині досліджень з історії філософії України, а надто, коли мова йде про вивчення тем і творчості мислителів, заборонених у радянський період. До таких належав доробок доктора богослов'я й філософії, професора, українського історика філософії, отця Миколи Конрада (1876–1941).

Аналіз наукових публікацій. Вивченню життя та діяльності філософа свої дослідження присвятили В. Савран, Б. Головин, о. М. Шаварин (біографічний аспект), Ю. Завгородній (історико-філософський аспект досліджень історії стародавньої індійської філософії) та інші науковці. Маловідомими залишаються ідеї Конрада з галузі політичної філософії, зокрема його критика ідеологій соціалізму та комунізму.

Мета статті – висвітлити значення процесу декомунізації у дослідженні заборонених радянською ідеологією тем і персоналій з історії філософії України, зокрема історії неотомізму та творчості його представника, історика філософії о. М. Конрада.

Виклад основного матеріалу. Неможливо об'єктивно оцінити значення декомунізації для досліджень заборонених тематик та персоналій з історії філософії України без вивчення наслідків впливу радянської ідеології у цій сфері. У той період, образно кажучи, питання про дослідження життя та діяльності о. М. Конрада й зарахування його до

канону історії філософії України з ряду причин не могло бути поставленим на порядок денний. Отець належав до релігійних філософів, що вже само собою ускладнювало роботу з вивчення його спадщини в атеїстичній державі – СРСР. Він був священником Української Греко-Католицької Церкви (далі УГКЦ – О.Ш.), ліквідованої на псевдособорі 1946 року, ворогом радянської системи, якого енкаведисти замордували у 1941 році.

Проте, за певних обставин, радянська ідеологічна цензура могла дозволити дослідження поглядів «неугодних» мислителів. Наприклад, для написання історії матеріалізму [10, с. 55; 8, с. 3]. Тоді радянські дослідники вводили в наукове поле досліджень раніше заборонену персоналію, критикуючи творчість цієї особи. Чи міг Конрад потрапити до їх числа? Якщо міг, то у який спосіб? Та чи була б критика його творчості об'єктивною?

Підґрунтям філософських поглядів Конрада був неотомізм, філософський напрямок, ініційований Папою Римським Львом XIII. Відповідно, українські радянські історики філософії могли критикувати його ідеї як неотоміста, об'єктивного ідеаліста. Оскільки мова йшла не про «православну» (попальну до радянської влади церкви), а «католицьку» філософію, то і ставлення радянської ідеології до її дослідження було насторожене. «Вітчизняні» історики філософії могли критикувати неотомізм відносно вільно у столиці й вибірково та строго обмежено у республіках.

Слід зазначити, що сучасний канон історії філософії України почав формуватися у сталінський період [13, с. 41]. Проте питання зарахування до нього релігійної філософії, у тому числі й неотомізму, було складним та суперечливим. У різні періоди радянської влади воно вирішувалося по-різному. З 1946 року провідною науковою установою з філософії України, де власне і формувався згаданий вище канон, був Інститут філософії Академії Наук УРСР. У ньому вивченням історико-філософської проблематики на українських теренах займався відділ історії філософської та суспільної думки України (така назва існувала з 1947 року й неодноразово уточнювалась, відповідно до кон'юнктури радянських досліджень, а з початком декомунізації була змінена на відділ історії філософії України).

Вивчення історії філософської думки України протягом 1946–1953 рр. відбувалося в умовах наростання ідеологічного тиску та цензури. З метою створення нової радянської філософії та ідеології діяльність відділу була спрямована, в основному, на дослідження спочатку суспільних, а пізніше суспільно-політичних поглядів українських письменників XIX ст. Радянські історики філософії змушені були незмінно вивчати філософські погляди Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, П. Грабовського, Панаса Мирного та Г. Сковороди [13, с. 47].

Для розширення наукового поля досліджень вже у сталінський період українські радянські науковці пропонували розпочати вивчення філософських поглядів, крім М. Костомарова та М. Драгоманова, також західноукраїнських представників – В. Стефаника, М. Павлика, О. Терлецького, В. Навроцького, Л. Мартовича [13, с. 47, 52]. Про вивчення релігійної філософії у Галичині, бо серед західноукраїнських земель найчастіше перевага надавалася саме їй, першої половини XX ст. мова, на жаль, ще не йшла. Однак, в умовах жорсткої цензури та залякування ця спроба вийти за межі окресленого радянською ідеологією поля досліджень виявилася невдалою.

Лише з середини 1960-х років, із періодом «відлиги», розпочинається поворот у тематиці наукових досліджень з історії філософії України від вивчення філософської думки «революціонерів-демократів» та вчених-природознавців у контексті поширення марксизму, матеріалізму, атеїзму до «ідеалістичних» філософських вчень. Не автоматично, як може видатися на перший погляд, а з ініціативи окремих людей, які діяли на власний розсуд, відповідно до свого розуміння необхідності розвитку наукових досліджень [1, с. 9]. У цей період була здійснена спроба ввести у наукове поле історії філософії України вивчення неотомізму у Галичині 20-30 рр. XX століття. Реалізована вона була доктором філософських наук, директором Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові, Мирославом Олексюком (1925–1998 рр.).

У 1966 р. Інститут філософії АН УРСР видав «Нарис історії філософії на Україні» [7] де було опубліковано написаний М. Олексюком параграф під

назвою «Боротьба марксистсько-ленінської філософії проти реакційної буржуазної філософії на Західній Україні в 20-30 роках XX ст.». У ньому він визнає неотомізм однією з найвиразніших течій «реакційної буржуазної філософії» на Західній Україні, наголошуючи у такий спосіб на можливості розвитку досліджень у цьому напрямку.

У 1970 р. М. Олексюк видає монографію, присвячену філософії у Західній Україні під назвою «Боротьба філософських течій на західноукраїнських землях у 20-30-х роках XX ст.» [9] (Львів, 1970). У ній значне місце належить неотомізму. Як і у попередній публікації, автор зупиняється на філософських поглядах Г. Костельника, Й. Сліпого Т. Галуцинського, О. Назарука, С. Томашівського. М. Олексюк нічого не пише про філософські погляди митрополита Андрея Шептицького, хоча інколи згадує про нього. Це пов'язане з негативним ставленням до постаті та діяльності митрополита, яка розцінювалася однозначно негативно.

Однак найбільшу увагу М. Олексюк приділяє Г. Костельнику, у філософії якого були втілені, на його думку, майже всі тогочасні досягнення західноукраїнського неотомізму. На думку автора, Г. Костельник стояв на позиціях неотомізму, але дуже багато брав з різноманітних течій західної філософії. За М. Олексюком, він знаходиться під впливом енергетизму Освальда, філософських вчень Маха та Авенаріуса. Оскільки Г. Костельник вважав, що наука не суперечить вірі, то це, очевидно, було теж доказом розвитку ним неотомістичних ідей [10, с. 55-56].

Вказівкою наявності у Г. Костельника та інших західноукраїнських релігійних мислителів неотомістичних поглядів для М. Олексюка була вже сама належність до УГКЦ. А відтак, активна участь у діяльності Львівського Богословського товариства, католицьких політичних партій та організацій, викладання у Львівській Богословській Академії та Духовній семінарії, редагування греко-католицьких часописів. М. Олексюк відштовхується від тези про те, що неотомізм – панівна філософська течія у католицькім. Звідси католицький світогляд, який відстоювали західноукраїнські клерикали 20-30 рр. XX ст., визначався як неотомістичний. Тому, на думку М. Олексюка, всі представники греко-католицького духовенства однозначно мали бути неотомістами [10, с. 56-57]. Проте сучасні дослідження довели, що творчість Г. Костельника, який був послідовником вчення Анрі Бергсона, стала винятком із цього правила [11, с. 77-85]. Невідомі також праці з неотомістичної філософії Т. Галуцинського, О. Назарука та С. Томашівського. А для того, щоб відшукати такі праці чи реконструювати неотомістичні ідеї у відомих творах мислителів, потрібне окреме дослідження.

Слід взяти до уваги, що М. Олексюк не згадує про католицький модернізм. Хоча цей напрямок тісно пов'язаний з розвитком раннього неотомізму та заслуговував на особливу увагу. Враховуючи вороже ставлення до Ватикану та історію Української греко-католицької церкви, великим досягненням був

початок досліджень з історії розвитку неотомізму на українських теренах. Однак, більш детально та об'єктивно вивчати розвиток католицької філософії в УРСР тоді не було змоги. Більш вільно історію неотомізму могли вивчати, наприклад, в Інституті філософії СРСР (наприклад, завдяки необхідності написати всесвітню історію філософії на радянський лад) чи в інших радянських республіках (наприклад, завдяки потребі там її посиленої критики). Це питання потребує окремого дослідження. Якщо такі й проводились то, очевидно, автору вони не були відомі [10, с. 57].

Дослідження католицького модернізму можна знайти у працях більш пізнього періоду. Наприклад, монографія Б. Кузміцкаса «Философские концепции католического модернизма» (Вильнюс, 1982) [5]. Однак, навіть у цій праці до католицького модернізму зараховуються, окрім заборонених Католицькою Церквою модерністів, таких, як М. Блондель, А. Луазі та ін., й відомі неотомісти Є. Жильсон та Ж. Марітен. Очевидним залишається той факт, що для М. Олексюка не існувало іншого контексту для визначення філософських поглядів західноукраїнських релігійних мислителів, крім неотомізму. Проте, до досліджуваних ним персоналій не було зараховано М. Конрада. Навіть якщо б це і вдалося зробити, то, підсумовуючи вище сказане, ідеологічна цензура не дозволила б об'єктивно вивчати чи критикувати погляди отця як неотоміста.

Творчість М. Конрада могла класифікуватися і як зразок буржуазно-націоналістичних ідей, з метою їх критики. Філософ вважав католицький націоналізм новою ідеалістичною ментальністю, суперечною з лібералізмом та соціалізмом, ренесансом ідеалізму й активного патріотизму, надією ХХ століття [4, с. 5; 12]. Однак, разом з тим у науковий обіг могла потрапити і його критика соціалістично-комуністичної ментальності, яку мислитель виклав у розлогій публікації «Модерна ментальність і католицизм» (Львів, «Мета», 1934 р). У цьому контексті слушним буде представити погляди мислителя на марксизм більш детально, щоб продемонструвати зміст текстів, з якими радянські історики філософії мали б справу.

На думку М. Конрада, соціалістично-комуністичний напрям разом з індивідуалістично-лібералістичним є складовими модерної ментальності ХІХ ст., яка стала причиною криз початку ХХ ст. у Європі та світі. М. Конрад вважав, що головну роль у цій «всесвітній драмі» відіграв людський дух, який має здатність творити різні ментальності, відповідно до свого рівня духовності, і добрі, і злі. Інші причини – гіпертехніка, гіперпродукція, мілітаризм, кредити, нестача капіталу – були лише другорядними. Спільну основу для цих двох напрямків, які, на перший погляд, протилежні один одному, заховано у лібералізмі ХІХ ст. [2, с. 2-3].

Перед тим, як приступити до критики соціалістично-комуністичної ментальності, отець коротко висвітлює її історію. Згадує про соціалістичні й комуністичні концепції романтиків та утопістів, починаючи від «Політеї» Платона, «Утопії» Томаса Мора, «Міста Сонця» Томмазо Кампанелли, Сен-

Сімона, Шарля Фур'є, Фердинанда Лассаля та ін. Проте зазначає, що в них мало чого спільного із сучасним модерним соціалізмом та комунізмом. Їх ідеологічне підґрунтя сформував К. Маркс та Ф. Енгельс у «Комуністичному маніфесті» (1847), «Капіталі» (1867) та статуті І Інтернаціоналу (1866, Женева). Московський комунізм перейняв марксизм як свою ментальність, не додаючи нічого суттєвого. Комунізм є лише лівим крилом марксизму, на думку М. Конрада, який впроваджував його в життя всесвітньою революцією та безоглядним терором. Отець перелічує 5 тез марксизму:

1. Філософський грубий матеріалістичний монізм Л. Фейербаха (матерія є всім і навіть богом; все в житті людини, культура і будь-яка ідеологія (релігія, мораль, наука, мистецтво, філософія тощо) є лише відбитком матеріальних економічних відносин у людській свідомості) [3, с. 2]. Як релігійний філософ, отець М. Конрад піддає критиці матеріалізм у цілому, і матеріалізм Фейербаха, зокрема. Вбачає в ньому джерело атеїзму з його негативними наслідками, особливо у сфері моралі. В іншому місці публікації він зазначає, що «в офіційних програмах соціалізм голосить так, як лібералізм, що релігія є приватною річчю, але це є лише маневром тимчасової тактики, бо на ділі всюди усувається релігію не тільки зі суспільного життя, але й з приватного» [3, с. 2].

Зауваження М. Конрада є слушними. Вони підкреслюють спочатку неясну тенденцію у лібералізмі й соціалізмі, яка з часом проявилася вповні у створеній більшовиками атеїстичній державі, провокуючи постійні переслідування віруючих. Атеїзм спровокував, серед іншого, і зміни у ставленні до подружжя, зробивши одруження та розлучення цивільною процедурою. Подружжя перестало бути освяченим та нерозривним, що збільшило кількість розлучень, на що отець звертає увагу. Пишучи про більшовицьку дійсність, він констатує: «Словом, марксизм розбив подружжя, родину й нації, відняв людині душу-духа, релігію й мораль, обнизив чоловіка до звіриного стану, <...> за ціль життя поставив матеріальне уживання, і госп. Інтернаціоналові велить віддати культ богочитання» [3, с. 2-3].

2. Діалектичний еволюціонізм Гегеля (матерія і людина знаходяться у безперервному розвитку, прямуючи з фізичною необхідністю до витворення нових вищих форм буття, цей процес розвитку довершується економічними чинниками при допомозі класової боротьби; на цій тезі ґрунтується матеріалістичне розуміння історії та філософський релятивізм за рецептом Геракліта) [3, с. 2]. Значення діалектичного еволюціонізму Гегеля, як і його ідей в цілому для марксизму М. Конрад розумів вірно. Також і те, що діалектичний метод Гегеля, матеріалістично інтерпретований Марксом та Енгельсом, ліг в основу філософських засад ідеології більшовизму 3 позицій неотомізму такі ідеї гегелівської філософії були неприйнятними для мислителя. Як і будь-які філософські ідеї, що, обстоювали перевагу матеріальних речей над духовними у житті людини,

тарували шлях для матеріалізму, зрівнювали людську природу з Божою. М. Конрад суголосний із критикою вчення Гегеля у католицьких авторів [15, с. 200-205].

3. «Повна демократична супрематія загалу (абсолютна перевага натовпу за демократичної формі правління – таку демократію отець не підтримував – О.Ш.), суспільности, держави, людства, інтернаціоналу над людською одиницею», яка стає лише гвинтиком суспільної машини» [3, с. 2]. Зауваження М. Конрада цілком слушне. Таку позицію отець вважав крайністю, як і перевагу одиниці над суспільством. Він був переконаний, що взаємини між поодинокими членами суспільства, їх групами та суспільством (нацією, державою) «не можуть укладатися по односторонній волі або насильству, боротьбою клас, ані самотетно й ірраціонально – але предметово, відповідно до прав і обов'язків сторін – словом, згідно із справедливістю і любов'ю» [4, с. 4].

4. Марксистська теорія надвартості, яка твердить, що у системі приватної власності капіталісти грабують заробіток робітників [3, с. 2]. На протипагу цій думці М. Конрад пише про тогочасні радянські реалії. Більшовики нібито підіймають голос проти лібералістичного капіталізму, який збіднює широкі маси пролетаріату. Тимчасом у себе впроваджують абсолютну державну капіталістичну монополію у всіх ділянках індивідуального, суспільного, політичного й господарського життя пролетаріату, запроваджують політику кривавого терору та голодомору [3, с. 3]. Мислитель вдало акцентує увагу на різницю між теорією марксизму та практичним його впровадженням.

5. Запровадження суспільної власності та поділ економічних дібр при допомозі демократичного устрою для досягнення максимальної рівності всіх людей [3, с. 2]. Питання приватної власності відстоювалося у соціальному вченні Католицької Церкви та енцикліках римських Пап-неотомістів Льва XIII та Пія XI. Відповідно, мислитель був проти її скасування. Цитуючи енцикліку Пія XI *Quadragesimo anno*, отець відстоює думку про обмеження приватної власності, яку Творець призначив для добра не тільки людських одиниць та їх родин, а й цілого людства [4, с. 4]. Крім того, вказує на те, що примусова колективізація призвела до замовчуваного більшовиками голодомору 1932–1933 років в Україні [3, с. 3].

Далі М. Конрад характеризує марксизм у господарських, політичних та наукових справах. У господарських справах основною точкою опори є суспільна власність, яка забезпечить заспокоєння життєвих потреб усіх, зруйнує класовість і грошові відносини. Це мало відбуватися з природної необхідності при допомозі політичної системи, або шляхом еволюційно-економічного процесу, завдяки державному господарюванню, або революційно [3, с. 2].

У політичних справах соціалістична ментальність прагне перетворення держав в одне інтернаціональне господарське товариство і вороже ставиться до націоналізму. Поки існують держави та приватна власність, соціалісти, на думку М. Конрада, змагають до демократичних республіканських

державних устроїв. Однак, їх кінцева мета – захоплення політичної влади та, по змозі, запровадження такого ладу в «суспільностях» і державах, який би мав запанувати у «майбутньому інтернаціональному господарському товаристві» [3, с. 2]. Далі отець, наче як приклад, вказує на Радянський Союз, де вже панує замість демократії диктатура комуністичної партії.

У філософії та науці марксистська ментальність стоїть на основі грубого філософського та практичного матеріалізму. Найбільшими науковими доказами К. Маркса щодо правдивості соціалізму, на думку отця, є теорія вартості і надвартості, теорія матеріалістичного дієвого економізму, так званого матеріалістичного розуміння історії та матеріалістичної теорії еволюції, згідно з діалектикою Гегеля через тезу, антитезу і синтезу шляхом класової боротьби [3, с. 2]. Виразом тези, на думку К. Маркса (за М. Конрадом), є пануючий клас капіталістів зі своєю системою господарства й ідеологічними ліберальними поглядами. Виразом антитези є пролетарський клас, що протиставляється капіталістичному ладові, поборює його та прокладає шлях соціалістичному суспільному устрою, який має в синтезі створити рай на землі без релігії, моралі, класовості, людської гідності – «рай людського стада» [3, с. 2].

Аналіз текстів М. Конрада свідчить про добру обізнаність автора з соціалістично-комуністичними вченнями, з філософським підґрунтям й історією марксизму. Не дивлячись на науково-популярний стиль публікацій, призначених для широких кіл читачів, він не лише вдало передає суть цього вчення, а й слушно критикує висунуті ним тези, вказує на протиріччя між його теорією та практикою, впровадженою більшовиками.

Філософ оптимістично вважав, що наукової об'єктивності буде достатньо для припинення поширення марксизму. Філософ не міг передбачити, що невдовзі радянська влада буде встановлена і на Заході України й так надовго. Радянська ідеологія контролюватиме практично всі ділянки життя громадян СРСР, у тому числі й науку, особливо філософію як ідеологічну дисципліну. А після відновлення української державності, в цьому отець М. Конрад ніколи не сумнівався, для боротьби з наслідками радянської ідеології, найбільше у людській свідомості, очевидною необхідністю стане довготривалий процес декомунізації.

М. Конраду, як релігійному мислителю, який будував власні філософські погляди на засадах раннього неотомізму й соціального вчення Католицької Церкви, була неприйнятна соціалістично-комуністична ментальність. Він був прихильником приватної власності та гармонізації класових взаємин. Він вважав, що заробіток робітників не завжди є несправедливим при капіталізмі. Був переконаний, що, завдяки розумному державному регулюванню і врахуванню рентабельності економіки, можна досягнути рівня оплати праці робітників, коли її вистачатиме на утримання

родини та можливим стане заощадження коштів. М. Конрад писав, що ні людська одиниця, ні колектив не повинні переважати один над одним. Рівності всіх досягати не потрібно, а не тільки неможливо. Слід організувати гармонійну співпрацю згідно здібностей людей та їхніх можливостей, реалізованих у виборі стану та професії.

Радянська ідеологія не могла дозволити проникнення в наукові кола радянських істориків філософії великої кількості неприйнятних для неї текстів, а особливо таких, які містили її об'єктивну критику, як праці отця Миколи Конрада. Не могла дозволити вивчати їх навіть з метою критики, чи то як об'єктивно-ідеалістичні, чи то як буржуазно-націоналістичні, оскільки вони були небезпечними для її існування.

Вивчення спадщини багатьох видатних особистостей, у творчості яких можна було углядіти націоналістичні погляди, наражалися на численні труднощі. Важко навіть було досліджувати досить нейтральні до радянської ідеології філософські течії, які з'являлися поза межами СРСР. Переклади з філософії ХХ ст., навіть російською мовою, публікувалися дуже вибірково і переважно з надписом «для наукових бібліотек» [6]. Мало хто отримував доступ до спецфондів, де зберігалися праці українських «буржуазних націоналістів» та філософів капіталістичних країн.

Наприклад, станом на 1972 р., згідно наказів директора Інституту філософії АН УРСР, у відділі, що займався дослідженнями історії філософії України такий дозвіл отримав лише завідувач, Володимир Євдокименко (1927–1996) [14, с. 95]. З цього приводу у своїх спогадах (на той час один із співробітників, а пізніше – завідувач цього відділу (1997–2009 рр.)) відомий український історик філософії, дисидент Василь Лісовий (1937–2012) писав: «В. Євдокименко, який тоді очолював відділ історії філософії України, у своїй книзі «Критика ідейних основ українського буржуазного націоналізму» давав інформацію про авторів та тексти, які тоді зберігалися в «спецхранах». Доступ до них давався за особливим дозволом – критикам «українського буржуазного націоналізму» [14, с. 95]. Історики філософії й сьогодні можуть зустріти гриф «Бурж. нац.» (буржуазний націоналізм – О.Ш.) на книгах першої половини 20 ст., що стосуються досліджень у Галичині міжвоєнного періоду. Він свідчить, що така література у радянський період була доступна далеко не кожному досліднику.

Однак, зміна ЦК КП України, а з нею і згорання часткової українізації, призвели до посилення ідеологічної цензури, переслідування та арештів багатьох представників наукової спільноти. З цих причин призупиняються і дослідження з історії розвитку неомізму в Україні, які були можливі у період «відлиги». Архівні матеріали свідчать, що після репресій 1972 року в Інституті філософії АН УРСР під критику потрапляють дослідження філософських поглядів соціалістів та прорадянських

мислителів Антіна Крушельницького й Володимира Левинського, про яких пише М. Олексюк у своєму розділі, тому про неомізм годі й говорити [10, с. 58].

Підсумовуючи все вищесказане, можна твердити, що радянська ідеологія не витримувала об'єктивної наукової критики й тому ставилася до неї вкрай ворожо. Ідеологічна цензура й репресії не давали можливості здійснювати повноцінні наукові дослідження з історії філософії України, не дозволяли вивчати творчість мислителів, які могли б впливати на формування супротивних до радянської влади думок у громадян радянської України.

Приклад пошуку найменшої можливості введення в дослідницьке поле історії філософії України радянського періоду постаті та творчого доробку українського історика філософії отця Миколи Конрада демонструє, наскільки сильним був контроль за дослідницькою діяльністю українських радянських істориків філософії з боку радянської системи. Радянська ідеологія шляхом жорсткої цензури та репресій не залишила можливості досліджувати філософські погляди М. Конрада, навіть з метою критики. Вона не могла допустити введення в науковий обіг текстів, які вказували на хиби як теорії, так і практики впровадження марксизму й загрожували її існуванню. Що ще раз підкреслює, наскільки добре М. Конрад зрозумів її суть.

Із початком процесу декомунізації ситуація з дослідженням історії філософії України поступово починає змінюватися. В першу чергу, це стосувалося свободи вибору тематик та постатей, що уможливило вивчення творчого доробку отця М. Конрада. Можливість вивчати твори мислителів у відповідному контексті сприяла їх кращому розумінню. Із спрощенням доступу до бібліотечних та архівних фондів українські історики філософії отримали змогу більш об'єктивно проводити свої дослідження на основі відкритих фактів. А про радянське минуле тепер нагадують тільки грифи типу «буржуазний націоналізм».

1. Йосипенко С. Розширення дослідницького поля історії філософії України у 1960-х роках. *Філософські ідеї в культурі Київської Русі: Зб. наук. пр.* 2014. Випуск 6. С. 8-118.

2. Конрад М. Др. о. *Модерна ментальність і католицизм*. Львів: Мета, 1934. Ч.22. С. 2-3.

3. Конрад М. Др. о. *Модерна ментальність і католицизм*. Львів: Мета, 1934. Ч.25. С. 2-3.

4. Конрад М. Др. о. *Модерна ментальність і католицизм*. Львів: Мета, 1934. Ч.26. С. 3-5.

5. Кузмицкас Б. *Філософские концепции католического модернизма*. Вильнюс: Мантис, 1982. 208 с.

6. Лісовий Василь. *Спогади*. URL: <http://archive.khpg.org/index.php?id=1281364212>

7. *Нарис історії філософії на Україні* / під ред. Д. Х. Острянина, В. Ю. Євдокименка, М. В. Гончаренко та ін. Київ: Наукова думка, 1966. 654 с.

8. Олексюк М. М. Боротьба матеріалізму проти ідеалізму в домарксистській філософії. *Історико-філософський вступ до курсу «Діалектичний та історичний матеріалізм» (Лекції для студентів*

університету). Львів: Видавництво Львівського університету, 1966. 208 с.

9. Олексюк М. М. *Боротьба філософських течій на західно-українських землях у 20-30-х роках ХХ ст.* Львів: Видавництво Львівського університету, 1970. 299 с.

10. Шеремета О. Від неотомізму до модернізму: творчість Г. Костельника у світлі сучасних досліджень. *Мультиверсум*. 2015. № 5-6. С.53-65.

11. Шеремета О. Методологія вивчення теоретичної спадщини отця Гавриїла Котельника. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія №7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Зб. наук. праць.* Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. 2014. №32 (45). С. 77-85.

12. Шеремета О. о. Микола Конрад: формування української національної ідентичності у контексті проблеми «націоналізм та католицизм». *Мультиверсум*. 2019. № 1. С. 49-81.

13. Шеремета О. Особливості дослідження історії філософії України в АН УРСР сталінського періоду: 1946–1953 роки. *Філософська думка*. 2018. №6. С. 40-57.

14. Шеремета О. Радянські дослідження філософської думки України: ідеологічний та адміністративний контекст дослідницьких стратегій. *Філософська думка*. 2013. №1. С. 90 – 102

15. Szeremeta O. o. Mykoła Konrad: recenzje jako źródło rekonstrukcji historyczno-filozoficznych poglądów myśliciela. *Studia z historii filizofii Kwartalnik*. Toruń, 2018. №3. S. 191-208.

References

1. Yosypenko S. (2014). Rozshyrennia doslidnyts'koho polia istorii filosofii Ukrainy u 1960-kh rokakh [Expansion of the research field of the history of philosophy of Ukraine in the 1960s]. *Filosofs'ki idei v kul'turi Kyivs'koi Rusi: Zb. Nauk.pr.* [Philosophical ideas in the culture of Kievan Rus: Collection of Scientific Papers]. Issue 6. Pp. 8-118. (in Ukrainian).

2. Konrad M. Dr. Fr. (1934). *Moderna mental'nist' i katolytsyzm* [Modern mentality and Catholicism]. Lviv: Meta. No. 22. Pp. 2-3. (in Ukrainian).

3. Konrad M. Dr. Fr. (1934). *Moderna mental'nist' i katolytsyzm* [Modern mentality and Catholicism]. Lviv: Meta. No. 25. Pp. 2-3. (in Ukrainian).

4. Konrad M. Dr. Fr. (1934). *Moderna mental'nist' i katolytsyzm* [Modern mentality and Catholicism]. Lviv: Meta. No. 26. Pp. 2-3. (in Ukrainian).

5. Kuzmickas B. (1982). *Filosofskie koncepcii katolicheskogo modernizma*. [Philosophical concepts of Catholic modernism]. Vilnius: Mantis. 208 p. (in Russian).

6. Lisovyi Vasyl. *Spohady*. [Memoirs]. URL: <http://archive.khpg.org/index.php?id=1281364212> (in Ukrainian).

7. *Narys istorii filosofii na Ukraini* [Essay on the history of philosophy in Ukraine] / edited by D. Kh. Ostrianyna V. Yu. Yevdokymenka, M. V. Honcharenko

and others. Kyiv: Scientific opinion. 1966. 654 p. (in Ukrainian).

8. Oleksiuk M. M. (1966). Borot'ba materializmu proty idealizmu v domarksys'ts'kij filosofii [The struggle of materialism against idealism in pre-Marxist philosophy]. *Istoryko-filosofs'kyj vstup do kursu «Dialektychnyj ta istorychnyj materializm» (Lektsii dlia studentiv universytetu)* [Historical and philosophical introduction to the course «Dialectical and historical materialism» (Lectures for university students)]. Lviv: Lviv University Press. 208 p. (in Ukrainian).

9. Oleksiuk M. M. (1970). *Borot'ba filofs'kykh techij na zakhidno-ukrains'kykh zemliakh u 20-30-kh rokakh XX st.* [The struggle of philosophical currents in the western Ukrainian lands in the 20-30s of the XX century]. Lviv: Lviv University Press. 299 p. (in Ukrainian).

10. Sheremeta O. (2015). Vid neotomizmu do modernizmu: tvorchist' H. Kostelnyka u svitli suchasnykh doslidzhen' [From neotomism to modernism: the work of G. Kostelnyk in the light of modern research]. *Mul'tyversum*. № 5-6. Pp. 53-65. (in Ukrainian).

11. Sheremeta O. (2014). Metodolohiia vyvchennia teoretychnoi spadschyny ottsia Havryila Kostelnyka [Methodology of studying the theoretical heritage of Father Gavriil Kotelnyk]. *Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov Series №7. Religious studies. Culturology. Philosophy. Collection of Scientific*. Kyiv: NPU Dragomanov's Press. № 32 (45). Pp. 77-85. (in Ukrainian).

12. Sheremeta O. (2019). o. Mykoła Konrad: formuvannia ukrains'koi national'noi identychnosti u konteksti problemy «natsionalizm ta katolytsyzm» [Fr. Mykoła Conrad: the formation of Ukrainian national identity in the context of the problem of «Nationalism and Catholicism»]. *Mul'tyversum*. № 1. Pp. 49-81. (in Ukrainian).

13. Sheremeta O. (2018). Osoblyvosti doslidzhennia istorii filosofii Ukrainy v AN URSS stalins'koho periodu: 1946–1953 roky [Features of the study of the history of philosophy of Ukraine in the USSR Academy of Sciences of the Stalinist period: 1946-1953]. *Philosophical Thought*. №6. Pp. 40-57. (in Ukrainian).

14. Sheremeta O. (2013). Radians'ki doslidzhennia filofs'koi dumky Ukrainy: ideolohichnyj ta administratyvnyj kontekst doslidnyts'kykh stratehij [Soviet Studies of Philosophical Thought in Ukraine: Ideological and Administrative Context of Research Strategies]. *Philosophical Thought*. № 1. 90-102. (in Ukrainian).

15. Szeremeta O. 2018. o. Mykoła Konrad: recenzje jako źródło rekonstrukcji historyczno-filozoficznych poglądów myśliciela [Father Mykoła Conrad: reviews as a source of reconstruction of the historical and philosophical views of the thinker]. *Studies in the history of philosophy. Quarterly*. Torun. № 3. Pp. 191-208. (in Polish).